

Извештај о истраживању
Издање научне грађе

Значај инструмента кла(ри)нета у музичкој традицији Голије

Борисав Миљковић

У домаћој етномузиколошкој литератури изузетно мала пажња посвећена је кла(ри)нету, инструменту који је у прошлости био важан носилац инструменталне сеоске праксе, а и данас се може чути на терену. Иако није пастирски инструмент, највише се свирао по планинским пределима Динарског појаса, Голије и Пештера, али се помиње и као део инструментаријума других крајева Србије. Теренска истраживања Голије, која су у периоду од 2009. до 2012. године спровели Борисав Миљковић и Бранислав Стеванић, као и недавна истраживања, сведоче о значајној употреби овог инструмента као окоснице плесно-есетско-комуникацијског друштвеног чина. Поред забележеног звучног музичкофолклорног материјала, о значају кла(ри)нета на овом подручју сведоче и очувани инструменти из многих приватних колекција, као и искази казивача, који ће бити саопштени у овом прилогу.

Кључне речи: кланет, кларинет, Голија, музички фолклор, теренско истраживање.

Богата музичкофолклорна грађа, прикупљена приликом теренског истраживања у подголијским селима у периоду од 2009. до 2012. године,¹ сведочи о заступљености појединих вокалних и инструменталних облика на овом подручју, као и о њиховој функцији и значају који имају за саму заједницу. Етнографску грађу у неколико наврата су бележили тадашњи студенти Етномузикологије Борисав Миљковић, Бранислав Стеванић, Никола Радека, Ана Мартиновић и Еди Тајм. Том приликом посећено је двадесет села, а прикупљен материјал – преко 300 примера вокалне и инструменталне праксе, обрађен је у мастер раду Борисава Миљковића *Традиционална музика Голије*. Посебну

¹ У овом прилогу наћи ће се и подаци из недавно спроведеног истраживања Борисава Миљковића и Бранислава Стеванића у селима из околине Рашке 2022. године.

пажњу привукла је свирка на *кланету* – инструменту који поред *свираље*, према сведочењима многих казивача, заузима значајно место у инструментаријуму овог краја.

Термин 'кланет' представља контракцију лексеме 'кларинет' у виду скраћивања слогова у средини речи. Поједностављена терминолошка одредница кореспондира с редукијом – у погледу морфолошко-ерголошких карактеристика – ручно израђеног инструмента који наликује на „прави“ фабрички кларинет. Назив инструмента исти је без обзира на то да ли је реч о кларинету или његовој домаћој варијанти.

Сл. 1. Фабрички кларинет Мирослава Тимотијевића из Дежеве код Новог Пазара (21. 4. 2012)

Сл. 2. Ручно направљен кланет Марка Пендића из Трнаве, околина Рашке (24. 9. 2022)

Према сведочењима казивача, први кларинети појавили су се након Првог светског рата, док су касније сеоски свирачи по узору на њих израђивали једноставније варијанте, са шест или седам рупица за свирање на предњој и једној на полеђини инструмента.

Марко Пендић из Трнаве код Рашке наводи да је најпре купио кларинет у продавници у Београду, али га је касније заменио сопствено израђеним на коме, како сам каже, лакше свира.

Једне године узем ја њима, цело лето чувам краве, скупим паре и одем у Београд – на Теразијама „Скала“ продавница и купим нов чехословачки *специјал*. То је било '67-'68. године.

Марко Пендић, Трнава, 24. 9. 2022.

О пореклу кланета који је наследио од свог прадеде, Бранислав Стеванић наводи следеће:

Мој прадеда Вук Стеванић из Ерчега на Голији је током Другог светског рата био у заробљеништву у логору у Немачкој, где је још неко време по завршетку рата остао код неког немачког официра као слуга на имању. Када га је ослободио, официр му је поклатио кланет, који је касније наследио мој стриц Милун Златић из Ерчега, да би се од 2004. године тај кланет нашао код мене.

Бранислав Стеванић, Београд, 28. 9. 2022.

Приликом израде овог инструмента у сеоским срединама често је долазило до изостављања клапни за поклапање рупица за свирање, али и до скраћивања дужине инструмента (отуда се често називао и „трофртаљац“). У недостатку тршчаног језичка, сеоски градитељи сналазили су се помоћу крушковог дрвета и конца, који је природно давао знатно продорнији и оштрији звук.

Сл. 3. „Догнавање“ писка од крушковог дрвета, Милинко Радивојевић из Оцртена, општина Ивањица (18. 7. 2009)

Поједини казивачи, осим ова два основна типа, разликују и трећи који називају „полутан“, сугеришући на прелазне карактеристике, односно мешавину прва два типа. Важно је напоменути да овај хибридни модел може бити и ручно и фабрички израђен инструмент.

Сл. 4. *Кланет „полутан“* Мирољуба Павловића из Дражинића код Рудна (26. 9. 2022)

Сл. 5. *Кланети* Милинка Радивојевића и Десимира Радоњића Турчина из Оцртена, општина Ивањица (18. 7. 2009)

Сл. 6. Кланет Вука Стеванића из Ерчега на Голији (28. 9. 2022)

Из наредног транскрипта разговора са градитељем и свирачем Марком Пендићем из села Трнаве надомак Рашке, сазнајемо како је дошао на идеју да прави инструменте:

И онда смо ми свирали то док ја нисам изгубио ова' [четврти] прст у лову. Пушком га одбијем. И онда више нисам мого доле да свирам, ал' срећа на кларинету има за мали прст овде продужна дирка и то сам био ускладио већ феноменално. Е, после сам овај [кажипрст] иштетио тестеретом, изнело коску једну, искривио се и доватао ми горе; кад ми треба, он ми заврзе и закачи и ја сам то баталио да свирам. Баталио... И један дан син старији каже: да идемо у Прислоницу на сабор фрулаша, да водимо Николу [унука], хоће да слуша. Одемо тамо, слушали оно све наредно и оће унук свираљу да узме. Ја мојем сину кажем: Бре, знаш шта, купујете то толико, дајете паре, ћу да направим, бре!

Марко Пендић, Трнава, 24. 9. 2022.

Да је кланет био неизоставан инструмент приликом већих окупљања, сведоче бројни примерци сачуваних инструмента из приватних колекција, као и искази казивача. Готово да није било села у којима није било свирача на кланету. Описујући кланет свог прадеде, Бранислав Стеванић детаљно наводи и следеће податке:

Поред мог прадеде, кланет су у Ерчегама и у суседном Вучаку и Медовинама свирали и Драгиша Лукић, Томислав Коматина и Мирослав Јекић.

За велики број свирача на кланету сазнао сам од свог оца, који је рођен у селу Бзовик на Голији:

Б.М.: Да ли ти је познато да је неко из села или околине свирао кланет?

Б.М.: Како није, па из наших Миљковића су свирали Алекса и Миљко. Они су те кланете и правили. Онда имаш са Рудна Станимира Пенду и Милутина Шеклера. Са ове друге стране, тамо, био је неки Вукашин из Љаковца. Знаш ко још, од оног Југа Чврга зет, па његов отац, али не могу да се сетим како се зове. Доста људи је тад свирало у те кланете.

Бранислав Миљковић, Краљево, 3. 10. 2022.

О популарности овог инструмента можда најбоље говоре подаци Далибора Тодоровића из Рашке, до којих је дошао сопственим теренским истраживањем:

Мој деда, очев отац, деда Иван је био '26. годиште. Он се јако лепо сећао свог детињства из пре Другог рата. Чуо си за манастир Никољачу – ту је један од јачих сабора, ево пре неки дан је био [на Владичин дан 26. септембра]. По 11 кланета и 11 бубњева, то значи 11 кола је играло у порти манастира '36, '37, '38. године! Деда је имао 12, 13, 14 година, сећао се тога одлично. По 11 кланета и 11 бубњева.“

Далибор Тодоровић, Нови Сад, 2. 10. 2022.

Велика заступљеност кланета у овом крају у вези је са акустичким својствима инструмента:

Д.Т.: Али је кланет био јако добар; надјачао је свиралу на окупљању која су напољу јер је продоран, јер је звучан, јер одговара за манастирску порту, за коло на отвореној средини. Свирала је задржала коришћење на зимским игранкама, седељкама, скуповима, зборовима у соби у затвореном простору.

Б.М.: Због своје звучности?

Д.Т.: Апсолутно због своје звучности!

Далибор Тодоровић, Нови Сад, 2. 10. 2022.

Овај кланет, он је унуче од ове велике свираље. А што је унуче? Свирало се на ове свираље велике, али она у великим гужвама, масама, слабо се чула. Велики је продор гласова, на-

рода и слабо се чула. Онда су људи дошли на идеју да направе нешто овако пискаво, да се то јаче чује, да то може боље да се одигра, да се чује.

Марко Пендић, Трнава, 24. 9. 2022.

Будући да је волумен инструмента задовољавао потребе отвореног простора, он се најчешће свирао приликом окупљања већег броја младих на саборима и свадбама.

Мирина баба, 1923. годиште, кад се удала са 20 година, у Дражинићима је свекар дочекао свирком на кланету.

Раде Милићевић, Краљево, 26. 9. 2022.

Истакнута улога у колу, као кључном моменту интеракције младих кроз различите комуникацијске системе, припадала је свирци на кланету. Најчешће је свирао у пару с још једним кланетом или уз праћу бубња.

Сл. 7. Десимир Радоњић (кланет) и Милинко Радивојевић (бубањ) из Оцртена, општина Ивањица (18. 7. 2009)

Сл. 8. Свирање у пару: Десимир Радоњић и Милинко Радивојевић из Оцртена, општина Ивањица (18. 7. 2009)

Функционално детерминисан, репертоар је жанровски усмерен искључиво на извођење кола као пратње плесном покрету. На основу анализе забележене музичкофолклорне грађе, утврђујемо да је реч о једноставним примерима заснованим на малом броју мотива.

Старинско коло 1

Десимир Радоњић - Турчин,
село Оцртен (општина Ивањица)

♩ = cca 144

Кланет

 A musical score for Clarinet (Кланет) in 3/4 time. The score consists of five staves of music. The key signature has one flat (B-flat). The tempo is marked as ♩ = cca 144. The music features a mix of eighth and sixteenth notes, with some triplet patterns.

Пример 1: *Старинско коло 1*, Десимир Радоњић Турчин из Оцртена, општина Ивањица

Звучни систем реализован је најчешће у дијатонском пентахордалном низу f-g-a-b-c, с богато украшеном мелодијском сликом различитим врстама орнамената, попут предудара, пралтрилера, мордента и дуплог пралтрилера.

Приликом понављања тематског материјала долази до мањег или већег степена варирања с повременим искораком у контрастне одсеке на плану мелодијског кретања. У погледу макроформе, евидентна је слободна комбинаторика одсека, у виду броја понављања фраза и њиховог редоследа, док се као посебан вид варирања може истаћи и прожимање примера. Оно што омогућава овакво обликовање инструменталне праксе јесте уједначен темпо, карактер, тонска структура – једном речју, универзални стил контекстуално условљен непрекидним плесним обрасцем.

Грађа прикупљена приликом теренског истраживања на подручју Голије сведочи о некада веома заступљеној и раширеној пракси свирања на кланету – инструменту који показује како терминолошке, ерголошке, морфолошке и надасве музичке модификације представљају вид прилагођавања потребама музичког обликовања једне локалне заједнице.

Сл. 9. Бранислав Стеванић (свираља) и Марко Пендић (кланет),
Трнава, околина Рашке (24. 9. 2022)

Сл. 10. Борисав Миљковић и Марко Пендић,
Трнава, околина Рашке (24. 9. 2022)

Извори илустрација

Слике 1, 2, 3, 5, 7, 8, 9. Из приватне архиве Борисава Миљковића. Аутор фотографије: Борисав Миљковић.

Слика 4. Из приватне архиве Борисава Миљковића. Аутор фотографије: Раде Милићевић.

Слика 6. Из приватне архиве Бранислава Стеванића из Чачка. Аутор фотографије: Бранислав Стеванић.

Слика 10. Из приватне архиве Борисава Миљковића. Аутор фотографије: Бранислав Стеванић.

Пример 1. Из приватне архиве Борисава Миљковића. Транскрипција: Борисав Миљковић.

Списак саговорника

Раде Милићевић
Бранислав Миљковић
Марко Пендић
Милинко Радивојевић
Десимир Радоњић
Бранислав Стеванић
Мирослав Тимотијевић
Далибор Тодоровић

The Importance of the Cla(ri)net in the Musical Tradition of Golija

Borisav Miljković

Summary

In domestic ethnomusicological literature, insufficient attention has been paid to the *kla(ri)net* (clarinet), an instrument that was an important carrier of instrumental folk practice in the past, and can still be heard in the field today. Although it is not considered a shepherd's instrument, it was mostly played in the mountainous regions of the Dinaric massif, Golija and Pešter, and is also mentioned as part of the instrumentarium of other regions of Serbia. The field research of Golija, carried out in the period from 2009 to 2012 by Borisav Miljković and Branislav Stevanić, including recent research, testifies to the significant use of this instrument as the backbone of the dance-aesthetic-communicative social act. Besides recorded audio musical folklore material, the importance of the clarinet in this area is also evidenced by preserved instruments from many private collections, as well as in the narratives of informants, which will be presented in this review.

Keywords: *klanet*, clarinet, Golija (Serbia), musical folklore, field research.

мсп Борисав Миљковић
Факултет музичке уметности,
Универзитет уметности у Београду
Е-пошта: miljkovicborisav@gmail.com

Примљено: 18. 10. 2022.
Прихваћено: 18. 11. 2022.